

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS

Vuk VUKOTIĆ

**„KALBA TARNAUJA ZMONEMS,
O NE ZMONES KALBAI!“**

Kalbos ideologijos Lietuvoje, Norvegijoje ir Serbijoje bei Baltijos, Skandinavijos ir buvusios Jugoslavijos regionuose. Metalingvistinių žinasklaidos diskursų ir kalbos politikos tipologinė perspektyva

DISERTACIJOS SANTRAUKA
HUMANITARINIAI MOKSLAI, FILOLOGIJA (04 H)

Vilnius, 2019

IVADAS

Ši disertacija – lyginamasis *kalbos ideologijų* Lietuvoje, Norvegijoje ir Serbijoje (abėcėline tvarka) tyrimas su glausta lyginamąja šių trijų šalių kalbos ideologijos tendencijų apžvalga regioniniuose kontekstuose (Baltijos šalių, Skandinavijos ir buvusios Jugoslavijos regionuose). Kalbos ideologijos čia suprantamos kaip gana stabilūs, sistemingi sampratų ir įsitikinimų apie kalbą rinkiniai (pagal Rumsey 1990). Tyrimo **tikslas** – pristatyti dominuojančių ir nedominuojančių kalbos ideologijų šiose šalyse tipologiją.

Ideologijos čia lyginamos *makro-socialiniu lygmeniu*. Šio tipo kalbos ideologijų tyrimuose dominuojančių ideologijų paprastai ieškoma analizuojant populiariosios žiniasklaidos diskursus arba valstybiniuose teisės aktuose, taip siekiant nustatyti, kurie diskursai yra laikomi legitimiais. Šioje disertacijoje nutariau praplėsti to, ką įprasta laikyti *viesąja sfera* (žiniasklaida), ribas bei į tyrimą įtraukti ir nuolat augančią *virtualiąją sferą*, t.y., tiek naujienas, tiek po jomis pateikiamas komentarus skiltis. Kita vertus, apsiribojau mažesniu duomenų kiekiu iš tradicinės žiniasklaidos – vietoje visų straipsnių apie kalbą, nagrinėsiu tik tuos, kuriuose girdimas galingiausias balsas, priklausantis „kalbos ekspertams“:

Taigi, kalbos ideologijų ieškosiu trijuose skirtinguose kontekstuose: (1) „oficialiajame“ kontekste – valstybiniuose teisės aktuose ir institucinėje praktikoje, (2) „ekspertiniame“ kontekste – žiniasklaidoje pateikiamose kalbos ekspertų nuomonėse bei (3) „vox populi“ kontekste – internetinėse diskusijose apie kalbą. Valstybinių teisės aktų ir praktikų, ekspertų ir „liaudies“ požiūrių į kalbą lyginimas leidžia susidaryti platesnį vaizdą apie tai, kurie įsitikinimai apie kalbą yra dominuojantys, įsitvirtinę populiariojoje sąmonėje, o kurie – alternatyvūs ir galėtų tapti dominuojančiais ateityje. Tad šio tyrimo **duomenys** – *metalingvistiniai tekstai*, kuriuose kalbos ideologijas galima aptikti atliekant *diskurso analizę*. Duomenis iš kiekvienos šalies sudaro: (1) valstybės institucijų teisės aktai kalbos reguliavimo

tematika, kalbos planavimo (KP) institucijų dokumentai ir (jei tokių yra) anksčiau atlikti akademiniai tyrimai šia tema; (2) straipsniai iš internetinių naujienų portalų, parašyti kalbos ekspertų, arba interviu / straipsniai, kuriuose aptinkamas kalbos ekspertų balsas; bei (3) internetinių diskusijų platformos, kuriose neprofesionalūs kalbos vartotojai gali išreikšti savo požiūrį į kalbą (į jas įeina ir naujienų portalų komentarų skiltys bei forumai). Duomenys surinkti iš 2008–2016 m. laikotarpio, kuriuo komentavimas internete bei naujienų portalai išpopuliarėjo visose trijose šalyse.

Pagrindiniai **tyrimo klausimai**: Kokie kalbos ideologijų tipai aptinkami trijuose skirtinguose kontekstuose (oficialiajame, ekspertiniame ir „vox populi“) trijose šalyse (Lietuvoje, Norvegijoje ir Serbijoje)? Kurie iš jų yra dominuojantys, o kurie – antriniai? Kokios kalbos ideologijos aptinkamos valstybės remiamuose KP projektuose Baltijos šalyse (Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje), Skandinavijoje (Danijoje, Norvegijoje, Švedijoje) ir buvusios Jugoslavijos šalyse, kuriose serbų-kroatų kalba buvo standartine (Bosnijoje, Juodkalnijoje, Kroatijoje, Serbijoje)?

Pasirinkau lyginti tris gana skirtingas Europos šalis / regionus. Kaip jau minėta, kadangi visos trys šalys yra Europoje, jos turi tam tikrą bendrą istorinį XIX a. tautos kūrimo procesų pagrindą ir panašias kalbos standartizavimo ideologijas, kylančias iš racionalizmo ir tautinio romantizmo idėjų derinio.

Šalys / regionai skiriasi:

- (1) Kalbos planavimo institucionalizacijos tipu ir lygmeniu
- (2) Tarmių padėtimi standartinės kalbos atžvilgiu
- (3) Mažumų kalbų padėtimi valstybinės kalbos atžvilgiu

Kai kurie skirtumai, galintys turėti reikšmę tyrimui, yra nesusiję su kalba, pvz.:

- (4) Valstybingumo istorija
- (5) Dominavimo ir buvimo dominuojamuoju istorija
- (6) Religija

Šiuolaikinė šalių valstybingumo istorija yra pakankamai skirtinga: Lietuva kol kas tik labai trumpą laikotarpį buvo nepriklausoma nuo

didesnių valstybinių darinių (Abiejų Tautų Respublikos, Rusijos imperijos ir TSRS): tarpukariu ir po 1990 m.; Norvegija yra visiškai nepriklausoma šalis jau ilgiau nei 100 metų, besivadovaujanti savo Konstitucija jau ilgiau nei 200 metų (nuo 1814 m.), nuo pat atsiskyrimo nuo dominavusios Danijos Karalystės; Serbija buvo įsteigta suirus Osmanų imperijai, bet taip pat buvo galios centru tiek Jugoslavijos Karalystėje (1918–1941 m.), tiek Jugoslavijos Socialistinėje Federacinėje Respublikoje (1945–1989 m.). Lyginant šias panašias, bet kartu ir skirtingas šalis, tikimasi atskleisti, kaip senosios europietiškosios kalbos ideologijos yra reprodukuojamos ir/arba ginčijamos interneto eroje. Taip pat siekiama nušviesti universalias ir paskiroms šalims būdingas kalbos ideologijas bei būdus, kuriais šios ideologijos reiškiasi diskurse.

Inovatyvioji šios disertacijos dalis – tyrimo metodologija. Įprastas prieigos prie ideologijos per teksto analizę būdas – turinio analizė, siekianti nustatyti individualius požiūrius ir įsitikinimus apie kalbą ir iš jų atkurti visa apimančią ideologiją. Pasirinkau etinę prieigą, kadangi eminė tikriausiai privestų prie rezultatų, kuriuos palyginti būtų neįmanoma dėl gausybės specifinių požiūrių ir įsitikinimų šiuose trijuose regionuose (atspindinčių tiek *kalbos ideologijas*, tiek per įsitikinimus apie kalbą besireiškiančias *socialines ideologijas*). Šios disertacijos tyrimo objektas – tik pirmojo tipo ideologija). Taigi, *kalbos ideologijoms* lyginti bus vystomas teorinis modelis, apimantis tris kalbos ideologijos aspektus. Šie aspektai – *reprezentacija*, *ekspertinis išmanymas* ir *funkcija*. Pirmasis aspektas – įsitikinimai apie tai, kokią žmonių grupę (ar individą) reprezentuoja kalba, kuria jie kalba (pvz., etninę, socialinę, pilietinę grupę ar jai priklausančią individą); antrasis aspektas – skirtingi įsitikinimai apie tai, kas apibrėžia „gerąją kalbą“ ir „gerąjį kalbantįjį“ (ir, atitinkamai, „blogąją kalbą“ bei „bloguosius kalbančiuosius“), kurie nurodo ir tai, kam priklauso kalbos ekspertinis išmanymas (pvz., „gerąja kalba“ gali būti laikoma bet kuri kalba, kuria kalba turintys gimtosios kalbos kompetenciją, arba „gerąja kalba“ gali būti laikoma tik standartinė norminė kalba, nustatyta kalbos institucijų); trečiasis aspektas – įsitikinimai apie tai, kokia yra pagrindinė kalbos funkcija, kokiems tikslams ji tarnauja (pvz., komunikacinėms ar simbolinėms funkcijoms).

Tyrimo **metodai** – kokybinė ir kiekybinė diskurso analizės. Derinu turinio analizę (atvirai reiškiamų nuomonių, požiūrių ir įsitikinimų apie kalbą dokumentavimą) su diskurso analize (tiesioginio ir socialinio konteksto analize; diskursinių prielaidų analize; semiotinių išteklių, tokių kaip siužetas, rašyba, stilistika ir diskurso struktūra – intertekstualumas, interdiskursyvumas, metaforos, kultūriniai ir kognityviniai modeliai – analize) tam, kad būtų galima aptikti, kategorizuoti ir palyginti skirtingus įsitikinimus apie kalbą (pagal teorinį modelį). Galiausiai, jei bus aptiktas (sistemingų) įsitikinimų, dažnai turinčių artimą ryšį, rinkinys, jis bus laikomas paskira *kalbos samprata*. Visos identifikuotos sampratos bus lyginamos diskurso lygmenų ir trijų šalių kontekste. Siekiant nustatyti, kurios ideologijos yra dominuojančios, įvairių įsitikinimų apie kalbą paplitimas taip pat lyginamas kiekybiškai.

Teorinė apžvalga

Tautinės valstybės ir standartinės kalbos (per privalomą švietimą) vystymosi poveikis tam, kaip suprantama kalba – tema, nagrinėta svarbiuose sociolingvistiniuose tyrimuose (Milroy 2001, Fishman 1972, Fishman 2006, Cameron 2005/1995, Billig 1995). XIX a. atsiradę valstybinės kalbos standartai ir privalomas švietimas iš esmės pakeitė santykį tarp kalbos ir visuomenės bei tapo gausybės sociolingvistinių tyrimų lauku. Kalbos standartizacijas galima laikyti ideologijomis, nes jos reprezentuoja praktikoje neįmanomą psichinį konstruktą, kuriame lingvistinės normos sutampa su realybe (Milroy & Milroy 1999).

Iki šiol atlikti tyrimai kelia prielaidą, kad kalbos ideologijos nedaug skiriasi tarp su lingvistika nesusijusių asmenų tose šalyse, kuriose egzistuoja lingvistinis standartas, paprastai laikomas „geriausia“ kalbos atmaina. Pasak Jameso Milroy’aus, dažnai sakant „kalba“ iš tiesų omenyje turimas „standartinės kalbos“ metalingvistinis diskursas: tai yra *standartinės kalbos kultūros* pasekmė. Visų kalbos atmainų hierarchijoje standartinė kalba užima aukščiausią poziciją, iš karto po jos eina šnekamoji kalba, o „tarmės“ ir „klaidos“ atsiduria šios hierarchijos apačioje (Milroy 2001, Niedzielski & Preston 2009).

Išsamiausią dominuojančiomis tapusių kalbos idėjų suvestinę pateikia Baumanas ir Briggsas (2003), argumentuotai teigiantys, kad šiuolaikinė kalbos samprata yra dviejų modernizmo idėjų sintezė: *kalbos yra abstraktūs, aiškiai atskiriami dariniai ir viena tauta – viena kalba*. Jie atsekė šių dviejų modernistinių kalbos idėjų ištakas. Pirmoji idėja kildinama iš tokių filosofų, kaip Johnas Locke'as ir Francis Baconas, darbų, kuriuose jie tvirtina esant įmanomą idealią kalbos būklę, kurioje, pavyzdžiui, vienas žodis turėtų vieną reikšmę; taip būtų įtvirtinta aiški taisyklių sistema, kuri kalbą paverstų tiksliu gryniosios komunikacijos įrankiu, išlaisvintu nuo elementų, tokių kaip retorika, kuriuos galima naudoti manipuliacijai ar kurie kelia nesusipratimų grėsmę. Antrosios idėjos ištakas aptinkamos Johanno Gottfriedo von Herderio ir Wilhelmo von Humboldto idėjoje, kad kalba kyla iš *vienos tautos* dvasios, savyje nešančios tautos pasaulėvaizdį ir istoriją, įrašytą kalboje ir visuose jos produktuose: sakmėse, dainose, tekstuose ir t.t. Šios dvi idėjos suformuoja kalbos, kuri yra iš esmės ta pati visoje tam tikroje visuomenėje, sampratą, mokslinėje literatūroje vadinamą monolingvizmu arba „monoglotine ideologija“ (Silverstein 1996, cit. iš Blommaert 2006).

Anksčiau atlikti tyrimai

Visa eilė tyrimų šia tema pabrėžia, kad minėtosios ideologijos turi įtakos kalbos ir kalbos atmainų supratimui. Monolingvistiniai ir preskriptyvūs idealai kuria kalbos diskursą, palaikantį griežtą kalbos atmainų hierarchiją įsivaizduojamoje lingvistinėje visuomenėje: hierarchijos viršuje atsiduria standartinė (valstybinė / „švarioji“) kalba, o po ja – visi *-lektai*, dažniausiai laikomi „mišniniais“ ir dažnai delegitimuojami kaip neatitinkantys homogeniškos visuomenės idealo (plg. Stroud 2004, Milani 2007, Krämer 2017).

Anksčiau atlikti tyrimai taip pat atskleidė tendenciją kalbą diskurse konceptualizuoti naudojant metaforas, kognityvinius ir kultūrinius modelius. Kalba matoma kaip organizmas, medžiaga, raktas, įrankis, tautos dvasia, saitas / ryšys / klėjai (plg. Moschonas 2004, Spitzmüller 2007, Berthele 2008). Kai kada tokios kognityvinės konceptua-

lizacijos suformuoja sudėtingus modelius; Geeraertsas (2003) *lingvистinės standartizacijos* ideologijų analizei siūlo du kultūrinius modelius, kurie taip pat gali būti pritaikomi ir tyrinėjant kalbą: jie paremti atitinkamai standartinės prancūzų ir standartinės vokiečių kalbos ideologijomis. Prancūziškasis modelis vadinamas „racionalistiniu“, o vokiškasis – „romantiniu“. Racionalistinis modelis siūlo supratimą, kuriame standartinė kalba yra emancipacijos priemonė, leidžianti piliečiams skaityti įstatymus ir dalyvauti viešosiose diskusijose. Romantinis modelis kyla iš pasaulėžiūros, kurioje standartinė kalba yra priemonė suvienyti tos pačios tautybės žmones per vieną kalbą, atliekančią „tautos dvasios“ vaidmenį. Šie modeliai taip pat atspindi ir skirtingus pirminės kalbos funkcijos supratimus: racionalistiniame kalba yra *komunikacijos įrankis*, o romantiniame – *išraiškos įrankis*.

Metalingvistinių diskursų Lietuvoje, Norvegijoje ir Serbijoje tyrimas

Ši disertacija apsiriboja lietuvių, norvegų ir serbų kalbų, t.y., daugumos kalbų šiose trijose šalyse, aptarimu; taip pat dėmesys skiriamas tam, kaip jos suvokiamos per ryšį su mažumos ir pasaulinėmis (anglų) kalbomis.

Trys palyginimui pasirinktos šalys (Lietuva, Norvegija ir Serbija) turi svarbių panašumų bei skirtumų. Viena vertus, visos trys šalys yra Europoje ir dalyvavo tautos kūrimo procesuose XIX a. bei XX a. pradžioje, kai atsiskyrė nuo didesnių valstybinių darinių. Valstybinės kalbos buvo standartizuojamos būtent šiuo laikotarpiu, tad pagrindinės kalbos ideologijos tikriausiai kilo iš tuometinio tautinio romantizmo dvasios.

Kita vertus, kiekviena šalis yra gana unikali. Lietuvių kalboje išliko kai kurie senieji gramatiniai bruožai, seniai pranykę kitose indoeuropiečių kalbose. Šis faktas žavėjo XIX a. istorinės kalbotyros entuziastus. Tautos kūrimo laikotarpio XX a. pradžioje metu šis susižavėjimas virto tautiniu pasakojimu, o lietuvių kalbos „senoviškumas“ – nacionaliniu simboliu. Kalbinė tapatybė yra laikoma centriniu lietuviškosios tautinės tapatybės elementu. Norvegijoje tautinio romantiz-

mo idealas „viena tauta – viena kalba“ niekuomet nebuvo pasiektas: tebeegzistuoja dvi besivaržančios rašytinės norvegų kalbos formos. Taip pat, vietoje vienos norminės šnekamosios kalbos, norvegai var-toja tarmes nepriklausomai nuo savo socialinio statuso, profesijos ar komunikacinės situacijos; tokia „tarmių norma“ išsivystė maždaug per pastaruosius 50 metų. Serbų kalbos situacija yra unikali tuo, kad serbų kalba neturi aiškaus apibrėžimo: jos gramatika tokia pati, kaip bosnių, juodkalniečių ir kroatų kalbų, kalbantieji šiomis kalbomis nesunkiai supranta vieni kitus. Nėgana to, iki 1990 m. šios keturios kalbos vadinosi vienu serbų-kroatų kalbos vardu. Tad nėra iki galo aišku, ar serbų kalba egzistuoja kaip kalba tų, kurie save laiko serbais, ar vis dėlto egzistuoja tam tikra viršvalstybinė regiono kalba. Norminė rašytinė serbų kalba taip pat leidžia kalbos vartotojui pasirinkti rašyti tiek kirilica, tiek lotynų abėcėle (išskyrus valstybės tarnautojus, iš kurių formaliai reikalaujama rašyti kirilica). Turint omenyje šiuos skirtingus pagrindus, panašius kai kuriais istoriniais standartinės, nacionalinės kalbos vystymosi aspektais, kyla klausimas: kiek – ir ar iš viso – lygintinos yra kalbos ideologijos šiose trijose šalyse.

Ekspertų nuomonės tyrimai Lietuvoje rodo monolingvizmo ir preskriptyvistinės idėjos dominavimą (čia išimtis yra žurnalistai), tą patį galima pasakyti ir apie valstybinį KP, steigiantį ir palaikantį monolingvistinius standartus; tyrimai, kurių objektas – ne-ekspertai, rodo įvairesnius ideologinius įsitikinimus apie kalbą (plg. Raila & Subačius 2012, Vaicekauskienė 2012, Tamaševičius 2016, Vaicekauskienė & Šepetytys 2018).

Mokslinė literatūra apie kalbos ideologijas Norvegijoje koncentruojasi ties ne-lingvistų ir žiniasklaidos požiūriu bei ideologiniais įsitikinimais; čia atsiveria plati skirtingų požiūrių įvairovė. Tyrimai rodo, kad žiniasklaida konstruoja kalbos supratimą, prilygstantį didžiajai daugumai standartinės kalbos kultūrų, kuris valstybės etninės daugumos kalbą ir jos „teisingą“ formą pozicionuoja aukščiau nei tai, kas laikoma Oslo regiono „multietnolektais“; pastarosios kalbos atmainos laikomos vedančiomis į kalbinę atskirtį, diskurse jos dažnai siejamos su mačizmu ir smurtu. Kita vertus, norvegų kalbos bruožas – kiek lengviau žiniasklaidoje priimamos tarmės. Tyrimų apie kalbos ekspertų ideologijas radau nedaug. Vis dėlto požiūris į anglų

kalbos vartojimą čia daugiau neigiamas, nei teigiamas (plg. Sandøy 2009, Ims 2013, Ims 2014, Svendsen & Marzo 2015).

Tyrimai apie serbų kalbą koncentruojasi ties nacionalizmo įtaka serbų lingvistų kalbinėms praktikoms ir diskursams, taip pat ties skirtumais tarp serbų ir kroatų lingvistų, bet beveik nesigilina į ne-lingvistų diskursus. Paprastai tyrimuose lyginami su kroatų „puristais“; serbų lingvistai dažnai demonstruoja svetingumą skoliniais ir susilaiko nuo žodyno „gryninimo“ ar kalbos inžinerijos (Ivić 2001, Radovanović 2004, Bugarski 2004). Tyrimai taip pat parodė, kad tarp serbų lingvistų vyrauja kalbinis nacionalizmas (Greenberg 2004) bei jo ryšį su kirilica ir stačiatikybe (Jovanović 2018).

Metodai ir duomenys

Kalbos planavimo (KP) tyrimas: Rėmiausi anksčiau atliktais tyrimais ir man suprantamomis kalbomis (anglų, bosnių/juodkalniečių/kroatų/serbų, lietuvių ir norvegų) parašytų dokumentų analize, kuriuos papildžiau interviu su 3 lietuvių, 5 norvegų ir 3 serbų kalbų ekspertais, dirbančiais KP institucijose atitinkamose šalyse.

Metalingvistinis tyrimas: Kad būtų įmanoma pasiekti lygintinus rezultatus, buvo pasitelktas iš anksto sukonstruotas analitinis modelis, suformuotas atliekant anksčiau atliktų tyrimų apžvalgą ir galiausiai išskiriant tris ideologizuojamus kalbos aspektus (įsitikinimų kategorijas). Jie yra:

- I. **Reprezentacija:** idealizuotas santykis tarp *kalbos* ir *žmonių grupės, kalbančios ta kalba*. Santykis laikomas idealizuotu, jei tarp šių dviejų reiškinių įvyksta esencializacijos procesas – *lietuvius* kalbine prasme reprezentuoja *lietuvių* kalba.
- II. **Ekspertinis išmanymas:** idealizuotas supratimas apie tai, kas apibrėžia legitimiją arba „gerąją“ kalbą. Tai gali būti tiek *išoriniai* šaltiniai (vadovėliai, žodynai, kitos institucijos), tiek *vidiniai* šaltiniai (pačių kalbančiųjų kalbiniai gebėjimai);
- III. **Funkcija:** kuri kalbos funkcija yra idealizuojama. Dažniausiai tai yra komunikacinė arba simbolinė funkcijos.

Duomenų (metalingvistinių) rinkimo metodas buvo pasirinktas toks, kad surinkti duomenys reprezentuotų 2008–2016 metus. „Duomenys apie ekspertus“ buvo renkami iš populiariausių naujienų portalų. Į tyrimą buvo įtraukti Lietuvos portalai „Delfi.lt“, „15min.lt“, „Bernardinai.lt“, „lrt.lt“, „lrytas.lt“ ir „lzinios.lt“, Norvegijos portalai „Aftenposten.no“, „Dagbladet.no“, „nrk.no“ ir „vg.no“, Serbijos portalai „politika.rs“, „B92.net“, „blic.rs“, „danas.rs“ ir „novosti.net“. Straipsnių buvo ieškota naudojantis pačių portalų paieškos sistemomis bei raktiniais žodžiais *kalba, lietuvių/norvegų/serbų kalba, lingvistas/ė* ir *kalbos politika*. Taip buvo surinkti 62 straipsniai lietuvių kalba, 44 – norvegų ir 79 – serbų.

„Vox populi“ buvo išskirtas iš kertinių virtualiosios sferos erdvių, kuriose vyksta viešai prieinamos diskusijos (socialiniai tinklai ir panašios viešai prieinamos platformos į tyrimą nebuvo įtrauktos). Lietuvos kontekste naudojami tik komentarai iš populiarojo Delfi.lt; didžioji dalis norvegiškų komentarų buvo atrinkti iš populiaro forumo vgd.no, likusieji – iš vg.no / dagbladet.no; serbiškų komentarų šaltiniai – b92.net, blic.rs, telegraf.rs ir politika.rs. Iš viso buvo surinkta 10500 komentarų. 5797 – iš 34 komentarų skilčių po lietuviškais straipsniais (vidutiniškai po 168,37 komentaro), 2332 – iš 22 Norvegijos internetinių forumų temų (vidutiniškai po 106 komentarus) ir 2371 – iš 37 komentarų skilčių po serbiškais straipsniais (vidutiniškai po 64 komentarus iš vienos skilties).

Rezultatai I: Ideologijos valstybės remiamame KP

Šio tyrimo tikslas buvo nustatyti ideologijas, kuriomis vadovaujasi valstybės remiamas KP trijose Baltijos, trijose Skandinavijos ir keturiose buvusios Jugoslavijos šalyse. Tai buvo daroma analizuojant teisės aktus, KP tikslus ir įgyvendinimą, KP institucijas ir jų turimas galias.

Pagal ideologiją ir tos ideologijos institucionalizaciją išskyrčiau šešis KP tipus (žr. 1 lentelę)

Tik Lietuvoje valstybė prižiūri, kad būtų vartojama tik *viena kalba* ir tik viena tos kalbos *versija* bei aktyviai *grynina* žodyną. Pirmo-

jo tipo ideologiją (A tipas) sudaro monolingvistinės, normatyvinės ir puristinės ideologijos. Kitos dvi Baltijos šalys prižiūri, kad oficialiame kontekste būtų vartojama tik viena kalba, bet, kitaip nei Lietuvoje, neprimeta iš anksto nustatyto tos kalbos korpuso (B tipas). Tai vadinsiu „monolingvistine ideologija“, kadangi ji yra paremta idėja, jog viena kalba turėtų absoliučiai dominuoti visuomenei svarbiose institucijose ir valstybėje kaip būtina socialinės tvarkos sąlyga (toks požiūris yra laikomas natūraliu daugybėje kitų tautinių Europos valstybių (Bauman & Briggs 2003), bet institucionalizuotas tik Baltijos šalyse). Monolingvistinė ideologija čia yra įrašyta įstatymuose, ją kiekvienoje Baltijos šalyje palaiko po dvi nuolatinės institucijas (išskyrus Estiją, kur kalbos priežiūros institucija yra praktiškai nuolatinė, o antroji institucija – laikina). Dėl to, kad kalbos stebėjimas yra finansuojamas valstybės ir egzistuoja teisinė galimybė priversti laikytis KP, Baltijos šalių institucijos klasifikuojamos kaip „kietosios galios“ institucijos (A tipo – reguliuojančios tiek kalbos korpusą, tiek statusą, B tipo – tik statusą). Skandinavijoje vyrauja samprata, kad danų, norvegų ir švedų kalbos turėtų būti vartojamos ne mažiau, nei užsienio kalbos (t.y., turėtų dominuoti), bet tuo pat metu jos įgyvendinimui skiriama mažai realaus dėmesio ir lėšų, todėl ši ideologija interpretuotina kaip „iš dalies monolingvistinė“.

Politikos įgyvendinimas čia vykdomas rekomendacijų forma, KP institucijos taip pat gauna finansavimą tam, kad stebėtų kalbos vartoseną ir jos pokyčius bei teiktų gerosios kalbos rekomendacijas. Todėl visos Skandinavijos šalys klasifikuojamos kaip C tipo – jos turi konkretų KP, įgyvendinamą įvairiais būdais, bet be galimybės priversti jo laikytis. Kroatijoje ir Serbijoje monoglotinė ideologija įrašyta tik KP institucijų dokumentuose, bet čia nėra aktyvaus finansavimo ir valstybinės politikos monoglotinio idealo įgyvendinimui. Nepaisant to, KP institucijos visuomenėje turi „moralinį / intelektualinį“ autoritetą, kylantį iš jų ilgaamžiškumo, tad jos klasifikuojamos kaip „minkštoji galia“. Vienintelis skirtumas tarp Kroatijos ir Serbijos KP yra tai, kad purizmas ir sisteminga kalbos inžinerija / skolinių šalinimas Serbijoje yra kur kas retesnė praktika (E tipas), kai Kroatijos KP ragina tiek lingvistus, tiek neprofesiona-

	Ideologija	Institucijų galia	Šalis
A tipas	Monolingvistinė, normatyvistinė, puristinė	„Kietoji“	Lietuva
B tipas	Monolingvistinė	„Kietoji“	Latvija ir Estija
C tipas	Iš dalies mono- lingvistinė, Usus-ideologija, funkcionalistinė	„Minkštoji“	Norvegija, Danija ir Švedija
D tipas	Monolingvistinė, normatyvistinė, puristinė	„Minkštoji“	Kroatija
E tipas	Monolingvistinė, normatyvistinė	„Minkštoji“	Serbija
F tipas	Neaiški (re-stand- dardizacija)	Nėra	Bosnija ir Juodkalnija

1 lentelė. *KP sistemos Baltijos, buvusios Jugoslavijos ir Skandinavijos šalyse*

lus aktyviai ištraukti į puristinės kalbos inžinerijos procesą (D tipas). Bosnijoje ir Juodkalnijoje tebevyksta kalbos re-standartizacija, tad sunku vertinti, ar šio proceso dalyviai vadovaujasi kokia nors aiškia ideologija; kadangi paskutiniai radikalūs mėginimai re-standartizuoti kalbą buvo nesėkmingi, į klausimą, ar vietinėms KP institucijoms pavyks įsitvirtinti bei įgauti galios, bus galima atsakyti ateityje (F tipas).

Rezultatai II: metalingvistiniai diskursai

Duomenyse buvo aptikta visa eilė skirtingų įsitikinimų apie kalbos **representaciją, ekspertinį išmanymą** ir **funkciją**. Kai kurie iš šių įsitikinimų, sąveikaudami tarpusavyje, suformuoja kompleksines *kalbos sampratas*.

Buvo identifikuoti šie įsitikinimai apie kalbą:

Reprezentacija: etninė (kalba reprezentuoja etninę grupę), **geografinė** (kalba / tarmė reprezentuoja teritorinę kalbinę bendruomenę), **socialinė** (kalba reprezentuoja socialinę grupę), **individuali** (kalba reprezentuoja individą) ir **anti-etninė** (įsitikinimas, kad kalba reprezentuoja etninę grupę, paneigiamas, bet alternatyvus įsitikinimas apie reprezentaciją nepateikiamas).

Ekspertinis išmanymas: išorinis (kalba matoma kaip taisyklių sistema, diktuojama išorinių institucijų, tokių kaip žodynai, gramatikos vadovėliai, lingvistai), **vidinis** (kalba matoma kaip kalbančiųjų produktas), **autonominis** (kalba matoma kaip „pati sau šeimininkė“, sistema, egzistuojanti nepriklausomai nuo kalbančiųjų ar institucijų, besivystanti ir besikeičianti pagal savo pačios taisykles).

Funkcija: komunikacinė (kalba pirmiausiai matoma kaip komunikacijos įrankis), **kultūrinė-identifikacinė** (šią funkciją sudaro dvi sub-funkcijos: kalba matoma kaip asmens statuso visuomenėje matavimo įrankis – **hierarchinės socialinės identifikacijos funkcija**; arba kaip asmens lojalumo tautinei valstybei simbolis – **nacionalinės identifikacijos funkcija**; kai kada šios sub-funkcijos persidengia), **horizontali socialinė identifikacinė** (kalba matoma kaip priemonė reikštis skirtingoms socialinėms tapatybėms, nesudėliotoms į vertikalią hierarchiją) ir **instrumentinė** (kalba matoma kaip įrankis nekomunikaciniams tikslams, pvz. ekonominiams, pasiekti).

Buvo identifikuotos šios kalbos *sampratos*:

- *Nacionalinė-elitistinė*: sudėtingiausia samprata, kurią sudaro **etninė reprezentacija, išorinis ekspertinis išmanymas ir kultūrinė-identifikacinė funkcija**. Ideali kalba – gryna ir taisyklinga, taigi, atspindinti asmens tautinę tapatybę ir socialinį statusą.
- *Monoglotinė*: apima **etninės reprezentacijos ir išorinio ekspertinio išmanymo** įsitikinimus. Iš esmės kalbą mato kaip nekintančią ir nurodančią į vieną tautą, nemini kalbos funkcijos.
- *Etnolingvistinė*: apima **etninės reprezentacijos ir kultūrinės-identifikacinės funkcijos** įsitikinimus. Šioje sampratoje pabrėžiama etninė kalbos prigimtis ir asmens tautinės tapatybės reiškinio funkcija; kalba „priklauso“ tautai.

- *Normatyvistinė*: apima **išorinį ekspertinį išmanymą** ir **kultūrinę-identifikacinę funkciją**. Kalba matoma ne kaip asmens tautinės tapatybės, o veikia kaip socialinio statuso dalis. Taisyklingai rašantys ir kalbantys (viena ar daugiau kalbų) matomi kaip kompetentingesni ir „geresni“ kalbos vartotojai, esantys „aukščiau“ socialinėje hierarchijoje, o kalbantys netaisyklingai, „mišriai“, vien tarmėmis ar panašiomis nestandartinėmis atmainomis, laikomi „ne tokiais kompetentingais“ vartotojais, taip pat esančiais ir žemesnėje socialinės hierarchijos pozicijoje. Kalba naudojama matuoti, kiek asmuo atitinka socialines (ne vien kalbines) normas.
- *Preskriptyvistinė*: apima **išorinio ekspertinio išmanymo** ir **komunikacinės funkcijos** įsitikinimus. Iš esmės kalba laikoma komunikacijos priemone, bet „taisyklinga“ kalba, nustatyta jos normintojų, yra matoma kaip ideali sėkmingos komunikacijos sąlyga.
- *Pragmatinė*: apima **vidinio ekspertinio išmanymo** ir **komunikacinės funkcijos** įsitikinimus. Kalba matoma kaip žmonių ir jų sąveikos produktas.
- *Variacionistinė*: apima **vidinio ekspertinio išmanymo** ir **horizontalios socialinės identifikacinės kalbos funkcijos** įsitikinimus. Kalba matoma kaip asmens savybė, o jos variacijos priklauso nuo skirtingų asmens prisiimamų socialinių tapatybių.
- *Atominė*: apima **individualios reprezentacijos** ir **komunikacinės funkcijos** įsitikinimus. Kalba matoma kaip komunikacijos tarp individų įrankis, bet kiekvieno individo kalba laikoma skirtinga.

Skirtingi įsitikinimai ir sampratos buvo suklasifikuotos pagal ideologinę orientaciją: žr. 1 diagramą. Išskirtos trys kategorijos: (1) *monolingvistinė* (raudona spalva), (2) *kognityvinė* (geltona) ir (3) *istorinė* (violetinė).

Pirmoji grupė nurodo įsitikinimus, priklausančius ideologijai, sociolingvistinėje mokslinėje literatūroje vadinamai *monolingvistine* – šią ideologiją apibūdėčiau įvade: idealiu atveju, *vienai* tautai priklauso *viena* (*pagrindinė*) *homogeniška* kalba; iš to išplaukia, kad individuali kalbos vartosena gali būti įrankiu asmens tautiniam lojalumui ir socialiniam statusui nustatyti. Tarmės čia vertinamos kaip kalbos atmainos, bet tik kaip etnokultūriniai simboliai, o ne bendravimo priemonės.

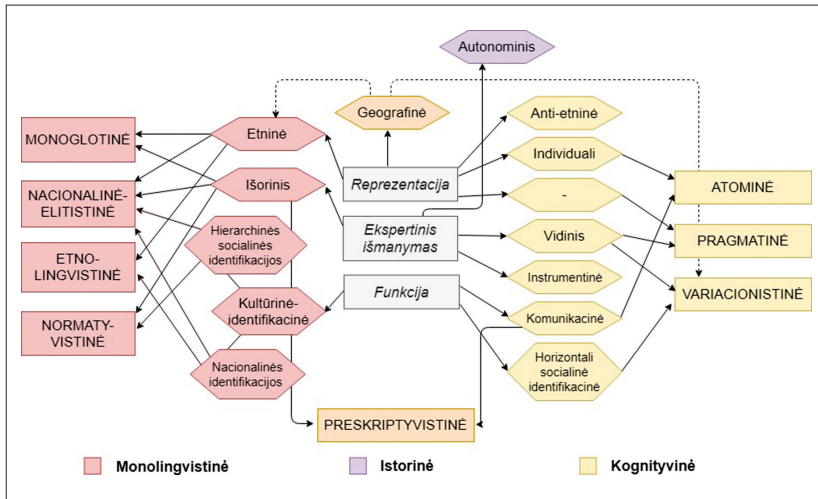

Diagrama 1. Įsitikinimų ir sampratų klasifikacija

Kitoje spektro pusėje atsiduria sampratos, paprastai atmetančios minėtąsias pirmos grupės sampratas arba netgi besireiškiančios kaip atitinkamos sampratos iš šios grupės kritika. **Anti-etninis** įsitikinimas yra akivaizdžiausias to pavyzdys: jis tiesiogiai reiškia idėją, kad kalba nėra etninių grupių reprezentacija, „kultūra“ ar „dvasia“ (bet nepateikia konkretaus paaiškinimo, ką tuomet ji reprezentuoja). Visi kiti šios grupės įsitikinimai paremti idėja, kad kalba yra kognityvinių procesų – automatinio kalbos įsisavinimo, mąstymo, komunikacijos, kalbinio tapatybės kūrimo ir t.t. – produktas. Todėl jie klasifikuojami kaip *kognityviniai*. Trečioji „grupė“ – tai vienintelis įsitikinimas, kad kalbos esmė yra abstrakti sistema, kad kalba yra pati sau šeiminingė ir skleidžiasi bei vystosi nepriklausomai nuo žmonių veiklos. Svarbu paminėti, kad, atsiradęs diskurse, šis įsitikinimas dažniausiai išstumia kitus ideologinius įsitikinimus (**reprezentaciją** ir **funkciją**).

Kokybinis tyrimas atskleidė, kiek paplitę yra individualūs įsitikinimai bei sampratos trijų šalių ekspertiniuose ir „vox populi“ diskursuose.

Panašiausi įsitikinimai ir sampratos trijose šalyse buvo aptikti tarp „vox populi“: Žvelgiant kiekybiškai, dominuojantys įsitikinimai priklauso *monolingvistinei* grupei. Galimas to paaiškinimas – ilgas mokymosi skaityti ir rašyti procesas, vykstantis mokyklose ir įtvirtintas taisyklingumo ir netaisyklingumo ideologijose. Mokytojai taip pat skatina mokinius vartoti taisyklingą kalbą. Tokios tendencijos kyla iš idėjų, bendrų visoms Europos tautinėms valstybėms: „viena“ valstybinė kalba yra laikoma tautinei valstybei tinkamiausiu sprendimu (taip būtų galima paaiškinti ir paplitusį neigiamą požiūrį į rečiau vartojamą norvegų kalbos standartą *nynorsk* (naująją norvegų kalbą).

Pagrindiniai skirtumai tarp „vox populi“ ideologijų: Duomenys iš Norvegijos rodo populiarenę **geografinę** reprezentaciją (4,9%), kuri vis dėlto retesnė, nei **etninė** (11,7%). Tai lengvai paaiškinama aukštu tarmių, vartojamų didžiojoje dalyje viešojo ir privataus gyvenimo sferų, statusu šioje šalyje. Įsitikinimai apie kalbos **funkciją** trijose šalyse varijuoja labiau; vis dėlto reikia paminėti, kad tik maža dalis komentarų apskritai reiškė kokią nors funkcijos sampratą (tik 17,4% imties Lietuvoje, 19,8% Norvegijoje ir 12,9% Serbijoje). Reiktų papildomų tyrimų, kad būtų galima patvirtinti ar atmesti šios išvados visuotinį pritaikomumą. Jei ji yra visuotinai taikytina, tai reikštų, kad interneto komentatorių įsitikinimai apie kalbos **funkciją** yra panašūs į ekspertų Lietuvoje ir Norvegijoje, bet ne Serbijoje, kurioje komunikacinė funkcija dažniau reiškia „liaudies“ ir rečiau – ekspertų.

Kalbos ekspertai demonstruoja įvairesnius įsitikinimus apie kalbą ir kalbos sampratas. *Akademinės bendruomenės* atstovai Lietuvoje ir Serbijoje yra aiškiai pasidalinę į „ideologines“ stovyklas: vieni reiškia labiau monolingvistinius, kiti – labiau kognityvistinius įsitikinimus apie kalbą. Ekspertai iš už akademijos ribų taip pat absoliučia dauguma atvejų reiškia monolingvistinius įsitikinimus apie kalbą ir kalbos sampratas. „Monolingvistų“ akademinė grupė aiškiai dominuoja straipsnių skaičiumi (LT: 69,4%, SR: 68,4%), o „kognityvistų“ akademinė grupė (LT: 19,4%, SR: 17,7%) ir ekspertai iš už akademijos ribų (LT: 16,1%, SR: 15,2%) yra mažiau reprezentuojami internetinėje žiniasklaidoje. Vienintelis išskirtinis Serbijos ekspertinio

diskurso bruožas – kai kurie ekspertai čia taiko „pirmapradį“ tautybės, o kartu ir kalbos, supratimą. Jame reiškiasi kalbos kaip „pirminės tautos“ atmainos, atkurto „proto-dialekto“ vaizdinys. Norvegijos situacija skiriasi gana smarkiai. Čia vos *vienas* populiarus lingvistas reiškė monolingvistinius įsitikinimus apie kalbą ar kalbos sampratas (4 straipsniuose). Visi likę ekspertai iš akademinės bendruomenės (29 straipsniuose) demonstravo kalbos sampratas, priklausančias nuo tematikos. **Instrumentinės** sampratos aptinkamos straipsniuose apie dvikalbystę, **variacionistinės** naudojamos straipsniuose apie jaunimo kalbą ir miesto multietnolektus, o **istorinės** kalbos sampratos – kalbos kaitos tematikai aptarti.

IŠVADOS

Šioje disertacijoje pristačiau skirtingus kalbos ideologijų tipus trijose Europos šalyse – Lietuvoje, Norvegijoje ir Serbijoje – bei trijuose regionuose, kuriems priklauso šios šalys – Baltijos šalių, Skandinavijos, ir buvusios Jugoslavijos.

Čia pristatytas kalbos ideologijos situacijos vaizdinys šiek tiek skiriasi nuo paprastai aptinkamo sociolingvistinėje literatūroje ir kalbos ideologijos tyrimuose. Baltijos šalių situacija jau eilę metų analizuojama tik iš jų politikos ir praktikos mažumų kalbų atžvilgiu bei kalbų sąveikos perspektyvos; jų (ne mažiau įdomi) daugumos kalbos politika tyrinėta nedaug. Naujausi tyrimai rodo, kad Lietuva galimai turi pačią galingiausią (*de jure* ir *de facto*) valstybės finansuojamą KP sistemą daugumos kalbos administravimui iš visų Europos šalių. Skandinavija pristatoma per kontrastą tarp dviejų šalių su anksti standartizuota kalba – Danijos ir Švedijos – bei Norvegijos, šalies su dviem vėlai išskirtomis standartinėmis kalbomis. Norvegija taip pat matoma kaip vienas unikaliausių kalbos ideologijos atvejų Europoje – iš pirmo žvilgsnio čia niekas neatitinka „normaliosios“ Europos kalbos kultūros: nėra vienos standartinės kalbos, tarmės plačiai vartojamos šnekamojoje kalboje netgi tokiose sferose kaip mokykla ar televizija. Buvusios Jugoslavijos regiono kalbos ideologijos jau ilgą

laiką matomos re-standartizacijos praktikų, išigalėjusių po Jugoslavijos suirimo, kontekste. Dažnai pabrėžiamas kontrastas tarp „puristinių“ praktikų Kroatijoje ir liberalesnių, „anti-puristinių“ – Serbijoje. Galima susidaryti įspūdį, kad kalbos ideologijos Serbijoje yra „liberalios“, kadangi čia niekad nebuvo intensyvių bandymų re-standartizuoti ar „išgryninti“ kalbą (tokių bandymų taip pat būta Bosnijoje ir Juodkalnijoje). Tik visai neseni tyrimai pradėjo pabrėžti nacionalistinių kalbos ideologijų Serbijoje stiprumą bei idėją, kad pagrindinė ideologinė įtampa regione egzistuoja tarp nacionalizmo / izoliacionizmo ideologų, reikalaujančių „viena tauta – viena kalba“ idealo, vienoje pusėje, ir transnacionalinės, antinacionalistinės ir antikarinės ideologijos, reprezentuojamos pritariančiųjų vienos bendros regioninės kalbos idėjai – kitoje.

Manasis lyginamasis tyrimas siūlo kiek modifikuotą kalbos ideologijų šiose šalyse vaizdinį. Šios disertacijos tikslas – identifikuoti dominuojančias ir nedominuojančias ideologijas Lietuvoje, Norvegijoje ir Serbijoje bei pristatyti jas regioniniame ir pasauliniame kontekste. Tai buvo daroma apžvelgiant KP dokumentus ir tyrimus apie KP bei išskiriant *įsitikinimus* ir *įsitikinimų rinkinius (sampratas)* apie kalbą šių šalių metalingvistiniuose diskursuose. Taip pat praplėsta įprasta kalbos ideologijos tyrimų teritorija – tradicinė žiniasklaida – įtraukiant ideologijas valstybės sistemos viduje bei nuolat augančioje virtualiojoje sferoje, suteikiančioje balsą didesnei visuomenės daliai. Aiškiai parodydama, kaip skirtingos ideologijos dominuoja skirtinguose viešosios sferos sektoriuose, tokia prieiga leidžia susidaryti niuansuotesnį kalbos ideologijų vaizdinį.

Pirmiausia buvo išskirtos trys pagrindinės kalbos ideologijos. Pirmoji atspindi modernistinę idėją, kad kalba yra (arba jei nėra, tai turėtų būti) vientisas homogeniškas darinys, idealiu atveju egzistuojantis vienos tautos ar valstybės ribose (monolingvistinė). Antroji ideologija atspindi ideologijas, susidarancias suprantant kalbą kaip kognityvinį įrankį, įgalinantį bendravimą, tapatybių kūrimą, socialinę mobilumą ir t.t. (kognityvistinė). Trečioji paremta idėja, kad kalba yra abstrakti sistema (ar „esybė“), egzistuojanti nepriklausomai nuo kalbančiųjų, besivystanti ir besikeičianti pagal savitas taisykles,

kurių žmonija niekuomet negali pilnai pažinti (nei sukontroliuoti) (istorinė). 2-ojoje lentelėje parodytos kiekvienoje šalyje dominuojančios ideologijos.

	Valstybinė	Ekspertų	„Vox Populi“
LT	Monolingvistinė (prižiūrima valstybės)	Daugiausiai monolingvistinė	Daugiausiai monolingvistinė
NO	Iš dalies monolingvistinė, bet daugiausiai kognityvistinė/funkcionalistinė (įgyvendinama per rekomendacijas)	Daugiausiai kognityvistinė ir istorinė	Daugiausiai monolingvistinė
SR	Neoficialiai monolingvistinė (nėra aktyvaus KP)	Daugiausiai monolingvistinė	Daugiausiai monolingvistinė

2 lentelė. *Dominuojančios ideologijos*

Naudodamiesi tokia ideologijų tipologija, galime iš naujo apžvelgti situaciją šiose šalyse ir regionuose šio tyrimo kontekste.

Iš lietuviškų duomenų gauti rezultatai ne tik patvirtina teiginį, kad Lietuvos KP yra labai stiprus, bet ir parodo, kad ekspertų ir ne-ekspertų metakalboje čia reiškiasi tokie patys monolingvistiniai idealai, kokie yra nustatyti KP. Lyginant Baltijos šalis, Lietuva regione turėtų būti laikoma ypatingu atveju, nes nei Latvija, nei Estija nepraktikuoja tokio plataus masto kalbos korpuso kontrolės (šiose šalyse kontroliuojamas tik kalbos statusas, ir tai kur kas siauresniu atžvilgiu). Norvegijos atvejuje nustebinti gali tai, kad ne-ekspertų reiškiamos ideologijos čia nedaug skiriasi nuo aptinkamų Lietuvoje ir Serbijoje. Šis faktas tikriausiai patvirtina seną lingvistų pastebėjimą, kad įsitikinimai apie kalbą retai atspindi realias kalbines praktikas. Kita vertus, valstybinis KP ir ekspertų balsai čia demonstruoja didesnę ideologinę įvairovę savo metakalboje ir KP praktikose. Nei viena ideologija čia nedominuoja visos šalies mastu, minėtosios trys ideologijos „gyvena“ viena šalia kitos skirtingose visuomenės dalyse. Galiausiai, duomenys iš Serbijos atskleidžia, kad kalbos ideologijose yra labai mažai „anti-

purizmo“ ar „liberalumo“: Tiek ekspertų, tiek ne-ekspertų metakalba čia demonstruoja monolingvistinę ideologiją, po kuria slypi „pirma-pradišku“ tautos ir kalbos supratimu paremti nacionalistiniai pasakojimai ir idealai, nedaug pasikeitę nuo dešimtojo dešimtmečio karų laikotarpio. Vis dėlto, kitaip nei Lietuvoje, valstybė čia neužsiima sistemingu išteklių investavimu į aktyvų KP. Kitaip tariant, šie diskursai (bent jau kol kas) nesulaukia valstybinės paramos.

Galima teigti, kad šios trys šalys patenka į tris skirtingas ideologines kategorijas. Pirmą, Lietuvą galima matyti kaip posovietinės teritorijos šalį, kurioje monolingvistiniai idealai ne tik dominuoja, bet ir yra aktyviai propaguojami valstybės. Antra, Norvegiją galima matyti kaip Šiaurės šalį, kurioje „neprofesionalai“ ir kalbos ekspertai iš už akademijos ribų (žr. 2 diagramą disertacijos tekste) reiškia monolingvistines ideologijas, o ekspertai iš akademinės bendruomenės atsiriboja nuo tokių „liaudiškų“ supratimų ir reiškia kognityvinę ir istorinę kalbos ideologiją; valstybė čia demonstruoja tiek monolingvistinės, tiek kognityvistinės ideologijų elementus. Trečia, pasak anksčiau atliktų tyrimų, kaip buvusios Jugoslavijos valstybė, Serbija demonstruoja tokį patį žymų monolingvistinės ideologijos dominavimą, kaip ir kitos šalys (tikriausiai kylanti iš tebesitęsiančio „tautos atstatymo“ proceso arba kaip dešimtojo dešimtmečio karų pasekmė), bet visos Balkanų šalys atsakomybę už kalbinius klausimus perleidžia kalbos akademijoms ir tyrimų institutams. Į klausimą, kiek sutampa ar skiriasi situacijos Baltijos šalių, Skandinavijos ir buvusios Jugoslavijos regionuose nuo atitinkamų situacijų Lietuvoje, Norvegijoje ir Serbijoje, tiksliau padėtų atsakyti tolesni tyrimai.

Į klausimą, ar „virtualioji sfera“ gali mesti iššūkį „didiesiems kalbos pasakojimams“, atsakyti būtų galima (bent jau 2008–2016 m. periodui) – tikriausiai ne. Nors kūrybiškų, iššūkius kalbiniam nacionalizmui ir standartinės kalbos ideologijai metančių balsų internete girdėti, didžioji dauguma komentatorių užsiima iš esmės priešinga veikla: laiko monolingvistines ideologijas nykstančiomis ir reikalauja, kad valstybė ir ekspertai jas palaikytų. Viena vertus, negaliu teigti, kad šioje disertacijoje pristatytos ideologijos atspindi kalbos ideologijų visumą Lietuvos, Norvegijos ir Serbijos virtualiojoje sfer-

roje vien dėl pasirinkto 2008–2016 m. laikotarpio (pavyzdžiui, „dvi-kalbystės diskusijos“ Norvegijoje ir kalbos kampanija Serbijoje galėjo turėti įtakos rezultatams). Kita vertus, rezultatai sudaro išsamų diskurso apie kalbą virtualiojoje erdvėje būtent šiuo laikotarpiu (2008–2016 m.) vaizdinį. Šis periodas gali būti laikomas laikotarpiu, kuriuo, socialiniams tinklams Facebook, Twitter ir pan. tampant vis svarbesniais internetinių diskusijų įrankiais, virtualioji sfera iš anoniminės virto į itin suasmenintą. Be abejo, virtualioji sfera toliau auga ir vystysis įvairiausiais būdais, tad galbūt ateityje ją ir bus galima laikyti ideologinių pokyčių varikliu. Kita vertus, intensyvėjantis virtualiosios sferos komercializavimas ir politizavimas kelia pagrįstų abejonių tokio scenarijaus įmanomumu. Neseniai nuskambėjęs „Facebook–Cambridge Analytica“ skandalas nušvietė tamsiąją socialinių tinklų pusę ir paskatino pesimistinę požiūrį į jų vaidmenį demokratiname politiniame dalyvavime.

Nuspėti, kaip toliau vystysis internetas, kokie nauji internetinio dalyvavimo būdai atsiras, o kurie – pradings, neįmanoma. Longitudiniai tyrimai ir skirtingų internetinių metalingvistinių diskursų palyginimai galėtų pateikti įžvalgų, kaip ir kodėl, bėgant laikui, keisis (arba nesikeis) kalbos ideologijos.

Galiausiai grįžkime prie teorinių klausimų, užduotų įvade: ar Baumano ir Briggso (2003) apibrėžti metadiskursiniai režimai yra hegemoniniai, o gal jiems interneto eroje mestas rimtas iššūkis? Savo tyrime prieinu išvadą, kad modernistinė kalbos ideologija neturi *hegemonijos* statuso nei virtualiojoje sferoje, nei valstybės remiamame KP. Lietuva galėtų būti laikoma šalimi, kurioje ši ideologija yra arčiausiai hegemoninio statuso, bet net ir čia girdimi alternatyvūs ekspertų bei ne-ekspertų balsai. Taigi, monolingvistinės ideologijos statusą geriau apibūdina terminas „*dominuojanči*“, o ne „hegemoninė“. Serbiškajame diskurse situacija panaši, bet pats galingiausias aktorius – valstybė – čia neremia šios ideologijos finansiškai. Norvegijoje tiek valstybinis KP, tiek ekspertų diskursas rodo, kad modernistinė kalbos ideologija praranda turimas pozicijas ir legitimumą tarp galingiausių ideologinių tarpininkų.

Kad būtų galima numatyti jų statuso kitimus ateityje, modernistiniai metadiskursiniai režimai turėtų būti vertinami atitinkamuose politiniuose ir socioekonominiuose kontekstuose. Vienas svarbiausių faktorių, palaikančių modernistinį kalbos supratimą, yra intensyvūs tautos atstatymo procesai, siekiantys atkurti tai, kas suprantama kaip prarasta per kelis valstybinio socializmo dešimtmečius. Politikų ir institucijų vaidmuo bei jų ekonominiai ir politiniai interesai šiuose procesuose galėtų tapti tolesnių tyrimų šia tema objektais.

Literatūros (naudotos šioje santraukoje) sąrašas

- Bauman, R., & Briggs, C. (2003). *Voices of Modernity: Language Ideologies and the Politics of Inequality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Berthele, R. (2008). A nation is a territory with one culture and one language: The role of metaphorical folk models in language policy debates. In G. Kristiansen and R. Dirven (Eds.), *Cognitive sociolinguistics: Language variation, cultural models, social systems* (pp 301-332). Berlin and New York: Walter de Gruyter.
- Billig, M. (1995). *Banal nationalism*. London: Sage publications.
- Blommaert, J. (2006). Language policy and national identity. In T. Ricento (Ed.), *An introduction to language policy: Theory and method* (pp. 238-254). New York: John Wiley & Sons.
- Bugarski, R. (2004). Language policies in the successor states of former Yugoslavia. *Journal of Language and Politics*, 3(2), 189-207.
- Cameron, D. 2005 [1995]. *Verbal Hygiene*. Electronic edition. Taylor and Francis e-library. Accessed 30 October 2015 at: <http://www.tandfebooks.com/isbn/9780203991695>
- Fishman, J. (1972). *Language and Nationalism: Two Integrative Essays*. Rowley MA: Newbury House.
- Fishman, J. A. (2006). *Do not leave your language alone: The hidden status agendas within corpus planning in language policy*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Geraerts, D. (2003). Cultural models of linguistic standardization. In R. Dirven, R. Frank & M. Pütz (Eds.), *Cognitive Models in Language and Thought. Ideology, Metaphors and Meanings* (pp. 25-68). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Greenberg, R. D. (2004). *Language and Identity in the Balkans: Serbo-Croatian and Its Disintegration: Serbo-Croatian and Its Disintegration*. Oxford: Oxford University Press.
- Ims, I. I. (2013). Språklig registerdanning og verditilskrivning: Betegnelser på nye måter å snakke norsk på i Oslo. *NOA-Norsk som andrespråk*, 29(2), 37-71.

- Ims, I. I. (2014). «Alle snakker norsk.» Språkideologi og språklig differensiering i mediene. *NOA-Norsk som andrespråk*, 30(1), 5–40.
- Ivić, P. (2001). Language planning in Serbia today. *International Journal of the Sociology of Language*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Jovanović, S. M. (2018). Assertive discourse and folk linguistics: Serbian nationalist discourse about the Cyrillic script in the 21st century. *Language Policy* 17(4), 1–21.
- Krämer, P. (2017). Delegitimising Creoles and Multiethnolects: Stereotypes And (Mis-) Conceptions of Language in Online Debates. *Caribbean Studies*, 45(1/2), 107–142.
- Milani, T. M. (2007). Voices of authority in conflict: The making of the expert in a language debate in Sweden. *Linguistics and Education*, 18(2), 99–120.
- Milroy, J. (2001). Language ideologies and the consequences of standardization. *Journal of sociolinguistics*, 5(4), 530–555.
- Milroy, J., & Milroy, L. (1999). *Authority in Language: Investigating Standard English*. London: Routledge.
- Moschonas, S. A. (2004). Relativism in Language Ideology: Greece's Latest Language Issue. *Journal of Modern Greek Studies*, 22(2), 173–206.
- Niedzielski, N. A., & Preston, D. R. (2003). *Folk linguistics*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Radovanović, M. (2004). *Planiranje jezika i drugi spisi*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Raila, E., & Paulius S. (2012). Language Standardization and Forms of Ideological Education. *Lituanus. The Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences* 58 (2), 18–30.
- Rumsey, A. (1990). Wording, meaning, and linguistic ideology. *American anthropologist*, 92(2), 346–361.
- Sandøy, H. (2009). Language cultures in the Nordic countries. In M Maegaard, F Gregersen, P Quist, J. N. Jørgensen. *Language attitudes, standardization and language change* (pp. 69–87). Oslo: Novus Press.
- Spitzmüller, J. (2007). Staking the claims of identity: Purism, linguistics and the media in post-1990 Germany. *Journal of Sociolinguistics*, 11 (2), 261–285.
- Stroud, C. (2004). Rinkeby Swedish and semilingualism in language ideological debates: A Bourdieuan perspective. *Journal of Sociolinguistics*, 8(2), 196–214.
- Svendsen, B. A., & Marzo, S. (2015). A 'new' speech style is born. *European Journal of Applied Linguistics*, 3(1), 47–85.
- Tamaševičius, G. (2016). The role of linguists in metalinguistic discourse in modern Lithuania. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 37(3), 243–252.
- Vaicekauskienė, L. (2012). 'Good Language' and Insecure Speakers: A Study into Metalinguistic Awareness of TV and Radio Journalists in the Context of Language Monitoring in Lithuania. In A. Usonienė, N. Nau, & I. Dabašinskiene

- (Eds.), *Multiple Perspectives in Linguistic Research on Baltic Languages* (pp. 76–103). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Vaicekauskienė, L., & Šepetyš, N. (2018). Lithuanian Language Planning: A Battle for Language and Power. In E. Andrews (Ed.), *Language Planning in the Post-Communist Era* (pp. 193–218). London: Palgrave Macmillan.

RESEARCH INSTITUTE OF THE LITHUANIAN LANGUAGE

Vuk VUKOTIĆ

**LANGUAGE SERVES THE PEOPLE,
NOT THE OTHER WAY AROUND!**

Ideologies of language in Lithuania, Norway, Serbia
and the Baltic, Scandinavian and Ex-Yugoslav regions.
A typological perspective on metalinguistic media
discourses and language policies

SUMMARY OF THE DOCTORAL DISSERTATION
HUMANITIES, PHILOLOGY (04 H)

Vilnius, 2019

INTRODUCTION

This dissertation is a comparative research of *ideologies of language* in Lithuania, Norway and Serbia (alphabetical order), with a brief comparative overview of the language-ideological regional context of these three countries tendencies (the Baltic, Scandinavian and ex-Yugoslav regions). Ideologies of language is understood as more stable, systematic sets of notions and beliefs about language (following Rumsey 1990). The **aim** is to present a typology of the dominant and non-dominant ideologies of language in these countries.

Ideologies are compared on the *macro-societal level*. Studies of ideologies of language of this type usually look for dominant ideologies through an analysis of the mainstream media discourse or in state legislation in order to determine what type of discourse is considered legitimate. In this dissertation, I have decided to extend the scope of what is usually considered *public sphere* (news media) and include the growing *virtual sphere* into the research, that includes both news articles and the comment sections under them. At the same time, I have limited the news media data section – instead of taking all the media articles on language, I will take only the most powerful voice – of the “language expert”.

I will, therefore, look for ideologies of language in language three different contexts – (1) the ‘official’ context – in state legislation and institutional practice, (2) ‘expert’ context – in the opinions of language experts in media and the (3) ‘vox populi’ context – in online discussions about language. The comparison of states’ legislation, practices, the experts’ and ‘vox populi’ views on language will provide more insight into what beliefs about languages are dominant internalized in people’s consciousness and officially institutionalised, and which ones are alternative and could become dominant in the future. The **data** for the research will, therefore, consist of *metalinguistic texts* in which ideologies of language can be detected by means of *discourse analysis*. For each of the three countries, the data consists of: (1) state institutions’ legal documents that concern language regulation, documents from language planning (LP) institutions and

(when possible) previous research on the same subject; (2) articles on online news portal, either written by a language expert or interviews / news pieces where the voice of a language expert is present; and (3) online discussion outlets, where lay language users can express their views on language (these include comments sections or forums of news portals). The data covers a period of the years 2008–2016, when internet commenting and online news portals became popular in all three countries.

The main **research questions** are: What different types of ideologies of language are present in three different contexts (official, expert and vox populi) in three countries (Lithuanian, Norway and Serbia)? Which ones are dominant, and which ones are secondary? Which ideologies of language are present in the state-sponsored LP efforts in the Baltic (Estonia, Latvia, Lithuania), Scandinavian (Denmark, Norway, Sweden) and Ex-Yugoslav countries where the standard language used to be Serbo-Croatian (Bosnia, Croatia, Montenegro, Serbia)?

I have chosen to compare three rather different European countries / regions. As noted above, their European history provides some common background in terms of a similar nation-building processes in the 19th century and similar ideologies of language standardization arising from the combination of the rationalist and national-romantic ideas.

What is different is:

- (1) The type and level of language-planning institutionalisation
- (2) The status of dialects vis-à-vis standard language
- (3) The status of minority languages vis-à-vis official language

The differences also include non-language related differences, which might also play a role, such as:

- (4) The history of statehood
- (5) The history of dominance / domination
- (6) Religion

The modern history of statehood is quite different: Lithuania has had a very short period of independence from larger state formations (The Polish-Lithuanian Commonwealth, Russian Empire the USSR):

between two world wars and then after 1990), Norway has been fully independent for over a 100 years, with its own constitution for over 200 years (since 1814), when it split from the dominant Danish kingdom, while Serbia was created when the Ottoman empire fell apart but was also a centre of power in both the Kingdom of Yugoslavia (1918-1941) and Socialist Federal Republic of Yugoslavia (1945-1989). The comparison of these three similar-yet-different countries hopes to provide insights into how old European language ideologies are reproduced and/or challenged in the era of the Internet. It will also shed some light on the universal and country-specific language ideologies, as well as ways in which those ideologies manifest themselves in discourse.

The innovative part of this dissertation is the research methodology. The usual way of approaching ideology through analysis of text is through a content analysis that seeks to identify of individual attitudes and beliefs about language and then construct an overreaching ideology. I have chosen an etic approach, as an emic one would most likely yield incomparable results, due to many specifics of attitudes and beliefs in these three regions (reflecting both *ideologies of language* and *societal ideologies* expressed through beliefs about language. This dissertation's research object is only the first kind of ideology). Therefore, a theoretical model will be developed that will be used to compare *ideologies of language*, consisting of three aspects of the ideology of language. These aspects will be called *representation*, *expertise* and *function*. The first aspect is concerned with beliefs about what group of people (or individuals) are the represented by the language they speak (f. ex. an ethnic, social, civic group or an individual), the second aspect is about different beliefs about what defines 'good language' and a 'good language speaker' (and, consequently, 'bad language' and 'bad speakers'), thus also defining who can be considered having high expertise in language (f. ex. 'good language' can be considered any language produced by those having mother-tongue competence, or, 'good language' can be considered only the standard language norm, as defined by linguistic authorities) and the third aspect is about the belief about what the

main function of language is, what goals it serves (f. ex. communicative or symbolic functions).

The **methods** of the research are qualitative and quantitative discourse analysis. I combine content analysis (documenting explicit opinions, attitudes and beliefs about language) with discourse analysis (analysis of the direct and social context, analysis of discursive pre-suppositions, analysis of semiotic resources such as script, spelling, phrasing and the structure of discourse – intertextuality, interdiscursivity, metaphors, cultural and cognitive models) to detect, categorize and compare different beliefs about language (according to the theoretical model). Finally, if a set of (systematic) beliefs that often go hand in hand is found, it will be considered an individual *notion of language*. All the identified notions will then be compared in between levels of discourse and the three countries. The prevalence of different beliefs about language is also compared quantitatively to determine which ideologies are dominant.

Theoretical overview

Seminal sociolinguistic studies have been devoted to question of how the development of the nation-state and standard languages (through obligatory schooling) has affected the way language is understood (Milroy 2001, Fishman 1972, Fishman 2006, Cameron 2005/1995, Billig 1995). The appearance of national language standards and obligatory schooling in the 19th century changed the relationship between language and society essentially and has been a subject of many sociolinguistic studies. Language standardizations can be viewed as ideologies, since they represent a mental construct where linguistic norms match with reality, which is impossible in practice (Milroy & Milroy 1999).

Research so far has suggested that language ideologies are not much different amongst non-linguists in countries where there is a linguistic standard, which is usually considered the ‘best’ variety. According to James Milroy, it is often the case that ‘a language’ refers to ‘a standard language’ metalinguistic discourse, which is the

consequence of the *standard language culture*. The standard is located highest on the hierarchy of all varieties, followed by colloquial speech, and “dialects” and “errors” are located at the bottom of the hierarchy (Milroy 2001, Niedzielski & Preston 2009).

The most comprehensive summary of the ideas of language that have become dominant was given by Bauman and Briggs (2003), who showed that the contemporary understanding of language is a synthesis of two modernist ideas: *languages are abstract, clearly separable entities* and the idea that *one people speaks one language*. They traced the origins of these two modernist ideas of language. The first was traced back to the work of the philosophers such as John Locke and Francis Bacon, who insisted on the ideal condition of language, where, for example, one word had one meaning; a system of rules would be imposed order to make language a precise tool of pure communication, free of elements that would be used for manipulative purposes or cause misunderstandings, such as rhetoric. The latter idea was traced back to Johann Gottfried von Herder’s and Wilhelm von Humboldt’s idea of language being a creation of the spirit of *one people*, which bears the worldview and the history of the people imprinted in the language and all products of those languages such as folk tales, songs and texts. These two ideas form an understanding of language as essentially unified across one whole society, in literature referred to as monolingualism or the “monoglot ideology” (Silverstein 1996, as cited in Blommaert 2006). The main theoretical question in this paper is what types of ideologies of language can be found in the period of late modernity in online discourse, which of them are dominant and which are not.

Previous research

Studies repeatedly report that the above-mentioned ideologies have consequences on the understanding of language and language varieties. Monolingual and prescriptivist ideals create a discourse on language that sustains a strict hierarchy of language varieties in an imagined linguistic society: at the top of the hierarchy is the standard

(national / pure) language, followed by all *-lects*, most often perceived as ‘mixed’ and often delegitimized as they do not match the ideal of a homogenous society (cf. Stroud 2004, Milani 2007, Krämer 2017).

Previous research has pointed out that language tends to be conceptualised in discourse through metaphors, cognitive and cultural models. Language is seen as an organism, substance, key, tool, soul of the people, a tie / bond / glue (cf. Moschonas 2004, Spitzmüller 2007, Berthele 2008). Some of these cognitive conceptualisations form complex models; Geeraerts (2003) offers two cultural models for the analysis of ideologies of *linguistic standardization*, which can be applied to an exploration of language too: they are based on the ideology of standard French and German language. The French model is called the ‘rationalist’ model and the German is called the ‘romantic’ model. The rationalist model offers an understanding of standard language as a means of emancipation, providing the citizens with the necessary tool to read laws and participate in public debate. The romantic model arises from a view of standard language as means of uniting all people of the same ethnicity under a single language, which presents the ‘spirit of the nation’. These models also reflect different understandings of the primary function of language differently: language as *a tool of communication* in the rationalist, and *a tool of expression* in the romantic model.

Research on metalinguistic discourses in Lithuania, Norway and Serbia

The dissertation is limited to the discussions about the majority languages in these three countries – Lithuanian, Norwegian and Serbian, as well as how they are perceived in relation to minority languages and the global languages (English).

The three countries chosen for the comparison (Lithuania, Norway and Serbia) display significant similarities as well as differences. On the one hand, all three countries are European, they underwent a nation-building process in the 19th and early 20th centuries by splitting

from larger state entities. The national languages were standardised in this period, thus the main ideologies of language probably come from the national-romantic spirit of that age.

On the other hand, each country is quite unique. Lithuanian language preserves some old grammatical features that have been lost in all other Indo-European language. This fascinated the 19th century historical linguists. During the time of nation-building in the early 20th century, this fascination turned into a national narrative and the ‘ancient character’ of the Lithuanian language became a national symbol. Linguistic identity is considered the central aspect of Lithuanian national identity. In Norway, the national-romantic ‘one-nation-one-language ideal’ was never achieved, as two competing written norms of Norwegian language continue to exist. Also, instead of a single spoken norm, Norwegians use their dialect regardless of their status, profession or the communicative situation; this ‘dialect norm’ has developed over the past 50 years or so. The Serbian language situation is unique because of the unclear definition of the Serbian language itself: it shares the same grammar and is mutually intelligible with Bosnian, Croatian and Montenegrin. Moreover, all of these four languages were called Serbo-Croatian until 1990. It is, therefore, unclear whether Serbian is the language only by those who consider themselves to be Serbs, or whether there is some supra-national regional language. The Serbian written norm also allows the use of both Cyrillic and Latin script, the language user chooses which one to use (except for the government officials, who formally have to use Cyrillic). Against a divergent background with some shared historical aspects in the development of the standard, national language, the issue was to what extent – if at all – the language ideologies in the three countries were comparable.

The studies on the experts Lithuania shows the dominance of monolingualism and prescriptivist idea (with the exception of journalists), the same can be said about the state LP that is enforcing monolingual standards while results of the studies on non-experts display more varied ideological beliefs about language (cf. Raila & Subačius 2012, Vaicekauskienė 2012, Tamaševičius 2016, Vaicekauskienė & Šepetyš 2018).

The literature on ideologies of language in Norway focuses on the attitudes and ideological beliefs of non-linguists and the media that display a plethora of diverging attitudes. The research shows that media constructs an understanding of language that is equivalent to most other standard language cultures, in which the nation's majority language, and its 'correct' form is above the perceived multiethnolects of the Oslo area, that are perceived as a variety that leads to linguistic exclusion, often is often connected to machoism and violence in the discourse. On the other side, Norwegian do exhibit a slightly higher acceptance of dialects in the media I have not found many studies focusing on the ideologies of language experts. But attitudes towards the use of English are more negative than positive (cf. Sandøy 2009, Ims 2013, Ims 2014, Svendsen & Marzo 2015).

The research on the Serbian has been focusing on the influence of nationalism on the linguistic practices and discourses of Serbian linguists, as well as what differentiates them from their Croatian counterparts but little about the discourses of non-linguists. Usually compared to Croatian "purist" linguists in research, the Serbian linguists have often exhibited an acceptive attitude towards loanwords and refrained from purifying the lexicon or engineering (Ivić 2001, Radovanović 2004, Bugarski 2004). Research has also shown that linguistic nationalism is strong amongst certain Serbian linguists (Greenberg 2004), and that it is connected to the Cyrillic script and the Orthodox religion (Jovanović 2018).

METHOD AND DATA

Research of language planning (LP): I have relied on previous research and the analysis of the documents in languages known to me (English, Bosnian/Croatian/Montenegrin/Serbian, Lithuanian and Norwegian) supplemented with interviews with 3 Lithuanian, 5 Norwegian and 3 Serbian language experts that work in LP institutions in the respective countries.

Metalinguistic research: In order to achieve comparable results, a pre-constructed analytical model was employed, constructed though

a review of previous research and ultimately drawing three aspects (categories of beliefs) of language that are subject to ideologization. These are:

- I. **Representation**, or the idealized relationship between *language* and the *group that speaks that language*. The relationship is considered idealized if there is a process of essentialization between the two phenomena – *Lithuanians* are linguistically represented by the *Lithuanian* language.
- II. **Expertise**, an aspect that idealized understanding of what defines legitimate, or ‘good’ language. It can be either *external* sources (grammar books, dictionaries, other authorities) or *internal* sources (the linguistic capacities of the language speakers themselves);
- III. **Function**, or what function of language is idealized. In most cases it is the communicative or the symbolic function.

The method for (metalinguistic) data gathering was made so that the collected data represents the year 2008-2016. The ‘expert data’ the data was drawn from the most popular news portals. The Lithuanian news portals included were “Delfi.lt”, “15min.lt”, “Bernardinai.lt”, “lrt.lt”, “lrytas.lt” and “lzinios.lt”, the Norwegian portals were “Aftenposten.no”, “Dagbladet.no”, “nrk.no” and “vg.no”, the Serbian portals were “politika.rs”, “B92.net”, “blic.rs”, “danas.rs” and “novosti.net”. Articles were searched in the websites own search engine using keywords *language*, *Lithuanian/Norwegian/Serbian language*, *linguist* and *language policy*. In this way, 62 articles in Lithuanian, 44 in Norwegian and 79 in Serbian were collected.

The ‘vox populi’ was drawn from the central places of publicly visible debates in the virtual spheres (social media and similar platforms that are publicly visible was not included). In Lithuania, I used only the comments from the popular Delfi.lt, in Norway most were drawn from the popular forum vgd.no and a few from vg.no / dagbladet.no, in Serbia, from b92.net, blic.rs, telegraf.rs and politika.rs. A population of 10500 comments was collected. 5797 of them from 34 comment sections under Lithuanian news articles (168.37

comments on average), 2332 comments from 22 threads from the Norwegian forums (106 comments on average), and 2371 comments from 37 comment sections under Serbian news articles (64 comments per thread on average).

Results I: Ideologies in the state-sponsored LP

The goal of this research was to determine the ideologies that guide state-sponsored LP in the three Baltic, three Scandinavian and four Ex-Yugoslav countries (). This was done through an analysis of the legislation, the LP goals and implementation, LP institutions and their power.

On the basis of ideology and the institutionalisation of that ideology, I have formed six types of LPs (shown in table 1).

It is only in Lithuania that the state enforces only *one language* and one *version* of that language and engages in *purification* of the lexicon. The first type of ideology (type A) consists of monolingual, normative and purist ideologies. The other two Baltic countries are enforcing one language in official use, but unlike in Lithuania, they do not enforce the pre-defined corpus of that language (type B). This will be called “monolingual ideology”, since it is based on the idea that one language should be absolutely dominant in important societal institutions and the state, as a necessary condition for the social order (it is seen as natural in many other European nation-states (Bauman & Briggs 2003) but institutionalised only in the Baltics). The monolingual ideology is written in the laws and supported by two permanent institutions in each of the Baltic countries (except for Estonia, where the language surveillance institution is more permanent, and other one was temporary). Because of the state-financed task to monitor language use and the legal possibility to enforce LPs, the institutions in the Baltic states are labelled as “hard power” institutions (type A – enforcing both corpus and status, type B – enforcing only the status). In Scandinavia, the argumentation that Danish, Norwegian in Swedish should not be

used less than other languages (they should be dominant), but at the same time – little actual attention and financing are given to achieve this goal – is interpreted as “partially monolingual” ideology.

	Ideology	Power of institutions	Country
Type A	Monolingual, normativist, purist	“Hard power”	Lithuania
Type B	Monolingual	“Hard power”	Latvia and Estonia
Type C	Partially monolingual, Usus-ideology, functionalist	“Soft power”	Norway, Denmark, Sweden
Type D	Monolingual, normativist, purist	“Soft power”	Croatia
Type E	Monolingual, normativist	“Soft power”	Serbia
Type F	Unclear (re-standardization)	No power	Bosnia and Montenegro

Table 3. *Systems of LP in the Baltic, ex-Yugoslav and Scandinavian countries*

The implementation takes the form of recommendations, LP institutions also receive financing to monitor language use and change and give recommendations on good language. This is why all Scandinavian countries are labelled type-C – there is a concrete LP policy being implemented in various ways, but without the possibility to enforce it. In the Croatia and Serbia, the monoglot ideology is only written in the documents of the LP institutions, but there is not active financing, state-guided policy to implement the monoglot ideal. However, the LP institutions do have a “moral / intellectual” authority in society, because of their long tradition, therefore they are labelled as having “soft power”. The only difference between Croatian and Serbian LPs is that purism and systematic language engineering / loan

erasure is much less present in Serbia as a practice (Type E), while Croatian LPs encourage linguists and lay-folk to engage in purist language engineering (Type D). In Bosnia and Montenegro, re-standardization is in process, and it is difficult to see if there is any clear ideology guiding these efforts, as the recent, radical re-standardization efforts have failed, it is yet to see whether the LP institutions will succeed in establishing their position and gaining power (type F).

Results II: Metalinguistic discourses

Frist, a number of different beliefs about the **representation**, **expertise** and **function** of language were found in the data. Some of those beliefs interact with each other and form a complex *notion of language*.

The identified beliefs about language are

Representation: ethnic (language represents an ethnic group), **geographical** (language / dialect represents an territorial linguistic community), **social** (language represents an social group), **individual** (language represents an individual) and the **anti-ethnic** representation (the idea that language represents an ethnic group is negated, without offering an alternative belief about representation).

Expertise: External (language is seen as system of rules, dictated by external authorities, such as dictionaries, grammar book, linguists), **internal** (language is seen as a product of the speakers), **autonomous** (language is seen as ‘its own master’, a system beyond the speakers or authorities, that develops and changes according to its own rules).

Function: Communicative (language is primarily seen as a tool of communication), **cultural-identificational** (this function consists of two sub-functions: language is seen as a measurement tool of one’s status in society: **function of hierarchical identification**; or as a symbol of ones loyalty to a nation–state: **function of national identification**; in some cases, both), **horizontal-identificational** (language is seen as means of expression of different social identities that are not ranked in a hierarchical manner) and instrumentalist

(language is seen as a tool of achieving non-communicative goals, such as economic ones).

The identified *notions* of language are:

1. *National-elitist*: This most complex notion, consisting of **ethnic representation**, **external expertise** and the **function of cultural identificational**. Ideal language is seen as pure, correct and is thus a reflection of one's national identity and social status.
2. *Monoglot*: includes the beliefs in **ethnic representation** and **external expertise**. It essentially sees language as invariable and corresponding to one nation, without mentioning the function of language.
3. *Ethnolinguistic*: includes the belief in **ethnic representation** and the **function of cultural identificational**. The stress in this notion is on the ethnic nature of language and its function to express one's national identity; language 'belongs' to the nation.
4. *Normativist*: This notions includes the belief in **external expertise** and the **function of cultural identificational**. Language is not seen as a part of one's national identity, but rather of one's status in society. Those who write and speak correctly (one or more languages) are seen are more competent and "better" language users and have a "high" in the social hierarchy, and those who speak incorrectly, "mixed varieties", use only dialects or similar non-standard varieties, are seen as "less competent" users, but also as lower in the social hierarchy. Language is used to measure one's adherence to societal (not just linguists) norms.
5. *Prescriptivist*: This notions includes the belief in **external expertise** and the **function of communication**. Essentially, language is presented as a means of communication, but "correct" language – the one set by norm-makers – is considered the ideal condition for successful communication.
6. *Pragmatic*: This notions includes the belief in **internal expertise** and the **function of communication**. Language is seen as product of humans and their interaction.

7. *Variationist*: This notion includes the belief in **internal expertise** and the **social-identificational function of language**. Language is seen as a personal attribute and its many varieties corresponding to different social identities a person takes upon.
8. *Atomic*: This notion includes the belief in **individual representation** and the **communicative function**. Language is seen as a tool of communication between individuals, but each individual's language is seen as unique.

The different beliefs and notions have been classified according to their ideological orientation, shown in diagram 1. The three categories are called (1) *monolingual* (red), (2) *cognitive* (yellow) and (3) *historical* (purple).

The first group points to beliefs that are elements of an ideology broadly referred to in sociolinguistic literature as *monolingual* or the same ideology that I described in the introduction: the ideal state is when *one* nation has *one (main) homogenous* language, and as a consequence of that, the way one uses language can be used as a tool to measure one's loyalty to the nation and status in society. Dialects are valued as varieties, but only as an ethnocultural symbol, not as a tool of communication.

On the other side, there are the notions that usually exclude the ones mentioned in the first group or are even expressed as a criticism of the corresponding notion from the other group. The most obvious such belief is **anti-ethnic**, which directly expresses an idea that languages are not representations of ethnic groups and their 'culture' or 'spirit' (but with no concrete idea of what it represents). All the other beliefs in this group are based around the idea that language is a product of the cognitive processes – automatic language acquisition, thinking, communication, linguistic creation of identity etc. Therefore, they are labelled *cognitive*. The third "group" is a single belief in the essence of language is an abstract system, that is its own master and unfolds and develops despite active human engagement in language. It is also significant that when this belief appears in the discourse it very often excludes other ideological beliefs (both **representation** and **function**).

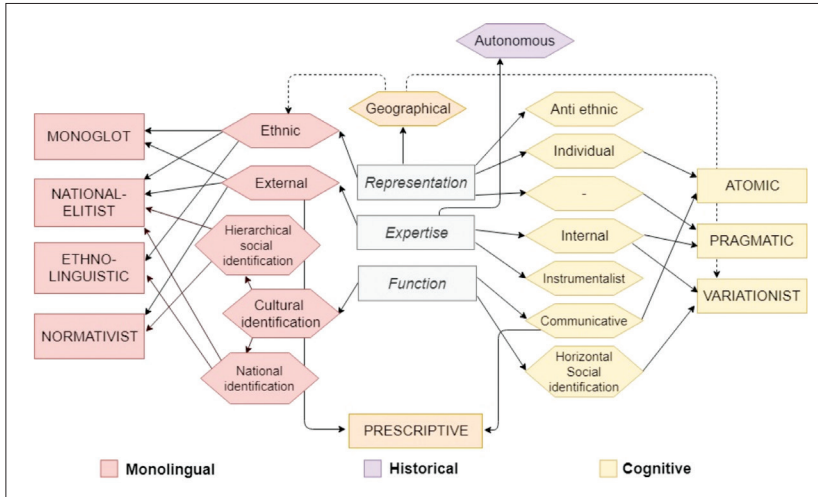

Figure 2. Classification of the beliefs and notions of language into three groups: Monolingual, cognitive and historical.

The qualitative research shows the prevalence of the individual beliefs and notions in the three countries in the experts' and 'vox populi' discourse.

The most similar beliefs and notions in all three countries was amongst the "vox populi". Quantitatively, the dominant beliefs about belong to the *monolingual* group. A possible explanation is the long process of learning how to read and write in a school is embedded in ideologies of correctness and incorrectness. The teachers also encourage use of correct language. This comes from the same ideas common in any European nation-state, where 'one' national language is considered the best solution for a nation state (which also would explain many negative attitudes towards the less used Norwegian standard language *nynorsk*).

The main differences between "vox populi" ideologies: The Norwegian data exhibits more **geographical** representation (4.9%), but still not higher than **ethnic** (11.7%). This is easily explainable by the high status of dialects in the country, used in most spheres of

public and private life. The beliefs about the **function** of language are more varied all three countries, however, a very low present of the comments exhibited any notion of function (only 17.4% of the sample in Lithuania, 19.8% in Norway and 12.9% in Serbia). More research would be needed to confirm the generalisability of this finding. If generalizable, this would mean that the Lithuanian and Norwegian commentators reflect similar beliefs about **function** as the experts in the same countries, but not Serbia, where the communicative function is expressed more by ‘vox populi’ and less by experts.

The language experts exhibit more varied beliefs and notions of language. Representatives of the *academia* in Lithuania and Serbia as clearly divided into “ideological” camps, one expressing more monolingual, others more cognitivist beliefs about language. The non-academic experts also overwhelmingly express monolingual beliefs and notions of language. The “monolingual” academic group are in clear majority according to the number of articles (LT: 69.4%, SR: 68.4%), the “cognitivist” academic group (LT: 19.4%, SR: 17.7%) and the non-academic experts (LT: 16.1%%, SR: 15.2%) are less represented in the online media. The only distinguishing feature of the Serbian expert’s discourse is that some of them employ a primordial understanding of nationality and, consequently, language. This entails a view of the language as variety of the “original nation”, a reconstructed “proto-dialect”. The situation in Norway is quite different. No academic expert expressed the monolingual beliefs or notions of language, except for *one* popular linguist (in 4 articles). All the others (29 articles) exhibit notions of language dependant on the topic. **Instrumentalist** notions are found in articles that discuss bilingualism, **variationist** notions are used in articles discussing youth language and urban multiethnolects, and **historical** notions of language are used in subjects of language change.

CONCLUSIONS

In this dissertation, I have presented different types of ideologies of language in three European countries: Lithuania, Norway and Serbia, as well as in the three regions they belong to: the Baltic, the Scandinavian and the Ex-Yugoslav.

The picture of the language ideological situation presented here differs slightly from what is usually presented in sociolinguistic literature and language-ideological research. The Baltic countries have for a long time been examined only from the perspective of their policies and practices towards minority languages and language contacts, rarely on their (no less interesting) majority language policy. The recent research in Lithuania has pointed to the possibility that Lithuania has the most powerful (both *de jure* and *de facto*) state-financed LP system in Europe when it comes to the management of the majority language. Scandinavia is shown as in contrasts between the two countries with early standard languages, Denmark and Sweden, and the country with two late standards, Norway. Norway is also presented as one of the most unique language ideological cases in Europe where nothing seems to match the normal European language culture, as there is no “one standard”, dialects are widely used orally, even in such places as school and TV. In the Ex-Yugoslav region, language ideologies have for a long time been observed based on the practices of re-standardization that followed the break-up of Yugoslavia. A contrast is often stressed between the “purist” practices in Croatia, and more liberal, “anti-purist” ones in Serbia. This gives the impression that language ideologies are ‘liberal’ in Serbia, as no excessive re-standardization or purification efforts were ever attempted (and they were also attempted in Bosnia and Montenegro). Only quite recent studies have pointed to strong nationalist ideologies within Serbia, and to the idea that the main ideological tension in the region is between the nationalist / isolationist ideologists on one side, who insist on the one-nation-one-language ideal, and the transnational, anti-nationalist and anti-war ideology, represented by

those that support the idea that one joint language is needed for the whole region.

My comparative research offers a somewhat modified picture of the language ideologies in these countries. The aim of this dissertation was to identify the dominant and non-dominant ideologies in Lithuania, Norway and Serbia and present them in the regional and global context. This was done through a review of LP documents and studies on LP and identifying and *beliefs* and sets of beliefs (*notions*) about language in the metalinguistic discourses in these countries. I expanded the usual territory of language ideological research – the mainstream media – to include ideologies within the state system and the growing virtual sphere, that provides a voice to a more general public. This approach offers a more nuanced view of language ideologies, as it clearly shows that different ideologies dominate in different areas of the public domain.

First, three main ideologies of language were identified. The first ideology of language reflects the modernist idea: that language is (or if not, should be) a single, homogenous entity that ideally matches ethnic or national borders (monolingual). The second ideology reflects ideologies constructed through an understanding of language as a cognitive tool that allows for communication, as well as identity construction, social mobility etc. (cognitivist). The third is based the idea that language is an abstract system (or a “being”) beyond the speakers, that develops and changes according to rules that can never be fully known to (nor controlled by) humans (historical). Table 3. shows the dominant ideologies in each country.

Then, using these types of ideologies, we can look back at the picture of these countries and the regions against the background of current research.

The results from the Lithuanian data not only confirm the thesis that Lithuanian LP is extremely powerful, but also shows that the metalanguage of the experts and non-experts express the same monolingual ideals that are set in the LP. The comparison with the other Baltic countries reveals that Lithuania should be treated as a special case in the region, as neither Latvia nor Estonia have been practicing such a large-scale control of the corpus of their languages

	State	Experts	Vox Populi
LT	Monolingual (enforced)	Mostly monolingual	Mostly monolingual
NO	Somewhat monolingual, mostly cognitivist/ functionalist (implemented through recommendations)	Mostly cognitivist and historical	Mostly monolingual
SR	Unofficially monolingual (no active LP)	Mostly monolingual	Mostly monolingual

Table 2. *Dominant ideologies*

(only the status, and even that in a much narrower field). When it comes to Norway, what could come as a surprise is that the non-experts do not differ greatly in their ideologies from their Lithuanian and Serbian counterparts. This probably confirms what has been long noticed by linguists, that the beliefs about language rarely reflect the actual linguistic practices. On the other hand, the state LPs and the voices of the experts exhibit a larger ideological variation in the metalanguage and the LP practices. No ideology can be said to be dominant in whole of the country, and these three ideologies live side by side in different parts of the society. Lastly, the results of the Serbian data reveal that there is very little “anti-purist” or “liberal” about ideologies of language. The metalanguage of both experts and non-experts exhibits and a monolingual ideology behind which lure the nationalist narratives and ideals that have been prominent in the wars of the 1990s, based on a primordialist understanding of the nation and its language. But unlike in Lithuania, the State has not systematically invested any resources in an active LP. These discourses, in other words, do not have state support (at least not yet).

It could be said that these three countries fall into three ideological categories. First, Lithuania could be seen as a country of the post-Soviet area, in which the monolingual ideals are not only dominant,

but also enforced by the state. Second, Norway can be seen as a Nordic country, in which the ‘lay people’, as well as non-academic language experts (see diagram 2 in the dissertation text), express monolingual ideologies, while the academic experts distance themselves from such ‘folk’ understandings and instead express a cognitive and historical ideology of language, while the state LP exhibits some elements of both the monolingual and cognitivist ideology. Third, as an ex-Yugoslav country, Serbia exhibits the same overwhelming dominance of monolingual ideology as in the other countries, as suggested by previous research (possibly because of the ongoing “nation-re-building” process or because of the consequences of the wars of the 1990s), but all the countries in the Balkans rely on language academies and research institutions to take responsibility for language issues. How similar the situation is in the Baltic, Scandinavian and Ex-Yugoslav are to Lithuania, Norway and Serbia remains to be verified in future research.

Answering the question on whether the ‘virtual sphere’ poses a challenge to the monolingual “grand narratives” of language, the answer is (at least in the period of 2008–2016): most likely no. Although voices that provoke and challenge linguistic nationalism and standard language ideology in creative ways can be seen on the internet, the vast majority of the commentators are doing quite the opposite: they perceive the monolingual ideologies as in decline and demand from the state and the experts to sustain them. Although, I cannot claim that the ideologies presented in this research reflect the entirety of language ideologies in the Lithuanian, Norwegian and Serbian virtual sphere, because I chose the period 2008–2016 (for example, the “bilingualism debate” in Norway and the language campaign in Serbia could have affected the results). On the other hand, the results provide a comprehensive picture of the discourse on language in the virtual sphere for the exact period of 2008–2016. This period can be labelled as the period in which the virtual sphere changed from being anonymous to being highly personalized, with social media such as Facebook, Twitter and similar becoming increasingly important tools of online debate. The virtual sphere will no doubt continue to develop

and grow in many ways and perhaps in the future it could be seen as a force for ideological change. On the flip side, the growing commercialization and politicisation of the virtual sphere, raises doubts about whether this is possible. The recent “Facebook-Cambridge Analytica scandal” reveals a dark side of social media and a pessimistic view of its possibilities as a tool of democratic participation.

There is no way of knowing how the Internet will develop, and what ways of online participation will be made possible, and which ones will disappear in the future. Longitudinal studies and comparisons of different online metalinguistic discourses could provide insight into how and why ideologies of language will change (or remain the same) over time.

Finally, coming back to the theoretical questions raised in the introduction: do the metadiscursive regimes described by Bauman and Briggs (2003) have hegemonic status, or are they challenged in the era of the internet? My research suggests that the modernist ideology of language does not have the status of a *hegemony* neither in the virtual sphere, nor in the state-sponsored LP. Lithuania could be considered as an example of a country where this ideology is closest to having a hegemonic status, but even there, an alternative voices emerge amongst experts and non-experts. So, the status of the monolingual ideology can be described as *dominant* rather than hegemonic. The situation is similar in the Serbian discourse, but the most powerful arbitrator – the state – does not support this ideology financially. In Norway, both the state LP and the discourse of experts show that the modernist ideology of language is losing ground and legitimacy amongst the most powerful ideological brokers.

The modernist metadiscursive regimes should be observed in particular political and socioeconomic contexts in order to determine their status in the future. One key factor that sustains the modernist view of language are the intensive nation-re-building efforts that come as a response to the perceived loss of national identity during a few decades of state socialism. This could be extended to the research of the role of politicians, institutions, as well as their economic or political interests.

Literature (in the summary)

- Bauman, R., & Briggs, C. (2003). *Voices of Modernity: Language Ideologies and the Politics of Inequality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Berthele, R. (2008). A nation is a territory with one culture and one language: The role of metaphorical folk models in language policy debates. In G. Kristiansen and R. Dirven (Eds.), *Cognitive sociolinguistics: Language variation, cultural models, social systems* (pp 301-332). Berlin and New York: Walter de Gruyter.
- Billig, M. (1995). *Banal nationalism*. London: Sage publications.
- Blommaert, J. (2006). Language policy and national identity. In T. Ricento (Ed.), *An introduction to language policy: Theory and method* (pp. 238-254). New York: John Wiley & Sons.
- Bugariski, R. (2004). Language policies in the successor states of former Yugoslavia. *Journal of Language and Politics*, 3(2), 189-207.
- Cameron, D. 2005 [1995]. *Verbal Hygiene*. Electronic edition. Taylor and Francis e-library. Accessed 30 October 2015 at: <http://www.tandfebooks.com/isbn/9780203991695>
- Fishman, J. (1972). *Language and Nationalism: Two Integrative Essays*. Rowley MA: Newbury House.
- Fishman, J. A. (2006). *Do not leave your language alone: The hidden status agendas within corpus planning in language policy*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Geeraerts, D. (2003). Cultural models of linguistic standardization. In R. Dirven, R. Frank & M. Pütz (Eds.), *Cognitive Models in Language and Thought. Ideology, Metaphors and Meanings* (pp. 25-68). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Greenberg, R. D. (2004). *Language and Identity in the Balkans: Serbo-Croatian and Its Disintegration: Serbo-Croatian and Its Disintegration*. Oxford: Oxford University Press.
- Ims, I. I. (2013). Språklig registerdanning og verditilskrivning: Betegnelser på nye måter å snakke norsk på i Oslo. *NOA-Norsk som andrespråk*, 29(2), 37-71.
- Ims, I. I. (2014). «Alle snakker norsk.» Språkideologi og språklig differensiering i mediene. *NOA-Norsk som andrespråk*, 30(1), 5-40.
- Ivić, P. (2001). Language planning in Serbia today. *International Journal of the Sociology of Language*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Jovanović, S. M. (2018). Assertive discourse and folk linguistics: Serbian nationalist discourse about the Cyrillic script in the 21st century. *Language Policy* 17(4), 1-21.
- Krämer, P. (2017). Delegitimising Creoles and Multiethnolects: Stereotypes And (Mis-) Conceptions of Language in Online Debates. *Caribbean Studies*, 45(1/2), 107-142.

- Milani, T. M. (2007). Voices of authority in conflict: The making of the expert in a language debate in Sweden. *Linguistics and Education*, 18(2), 99–120.
- Milroy, J. (2001). Language ideologies and the consequences of standardization. *Journal of Sociolinguistics*, 5(4), 530–555.
- Milroy, J., & Milroy, L. (1999). *Authority in Language: Investigating Standard English*. London: Routledge.
- Moschonas, S. A. (2004). Relativism in Language Ideology: Greece's Latest Language Issue. *Journal of Modern Greek Studies*, 22(2), 173–206.
- Niedzielski, N. A., & Preston, D. R. (2003). *Folk linguistics*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Radovanović, M. (2004). *Planiranje jezika i drugi spisi*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Raila, E., & Paulius S. (2012). Language Standardization and Forms of Ideological Education. *Lituanus. The Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences* 58 (2), 18–30.
- Rumsey, A. (1990). Wording, meaning, and linguistic ideology. *American anthropologist*, 92(2), 346–361.
- Sandøy, H. (2009). Language cultures in the Nordic countries. In M Maegaard, F Gregersen, P Quist, J. N. Jørgensen. *Language attitudes, standardization and language change* (pp. 69–87). Oslo: Novus Press.
- Spitzmüller, J. (2007). Staking the claims of identity: Purism, linguistics and the media in post-1990 Germany. *Journal of Sociolinguistics*, 11 (2), 261–285.
- Stroud, C. (2004). Rinkeby Swedish and semilingualism in language ideological debates: A Bourdieuean perspective. *Journal of Sociolinguistics*, 8(2), 196–214.
- Svendsen, B. A., & Marzo, S. (2015). A 'new' speech style is born. *European Journal of Applied Linguistics*, 3(1), 47–85.
- Tamaševičius, G. (2016). The role of linguists in metalinguistic discourse in modern Lithuania. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 37(3), 243–252.
- Vaicekauskienė, L. (2012). 'Good Language' and Insecure Speakers: A Study into Metalinguistic Awareness of TV and Radio Journalists in the Context of Language Monitoring in Lithuania. In A. Usonienė, N. Nau, & I. Dabašinskienė (Eds.), *Multiple Perspectives in Linguistic Research on Baltic Languages* (pp. 76–103). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Vaicekauskienė, L., & Šepetytė, N. (2018). Lithuanian Language Planning: A Battle for Language and Power. In E. Andrews (Ed.), *Language Planning in the Post-Communist Era* (pp. 193–218). London: Palgrave Macmillan.

Vuk VUKOTIĆ

„KALBA TARNAUJA ZMONEMS, O NE ZMONES KALBAI!“

Kalbos ideologijos Lietuvoje, Norvegijoje ir Serbijoje
bei Baltijos, Skandinavijos ir buvusios Jugoslavijos regionuose.
Metalingvistinių žinasklaidos diskursų ir kalbos politikos
tipologinė perspektyva

Daktaro disertacijos santrauka

SL 655. 2019 03 27. Tiražas 50 egz.

Išleido Lietuvių kalbos institutas, P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
Spausdino leidyklos „Technologija“ spaustuvė, Studentų g. 54, LT-51424 Kaunas
Nemokamai.

